

Аналітичну довідку підготовлено:
 К.е.н., доцентом, асоційованим членом РМУ при МОН
 Поліщук Оленою

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

Про стан наукових досліджень за 2017-2020 рр. та участь у них молодих науковців

Важко переоцінити значення науки і технологій для людства, оскільки вона є рушієм змін, що відбуваються в усіх сферах, галузях. Проте, як показують ряд аналітичних досліджень, в тому числі дослідження команди Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України, розвиток української науки потребує нових векторів та переформатування.

Наразі представлено дані щодо кількості працівників, що задіяні у наукових дослідженнях. Реалії сьогодення вказують на деякі прогалини, що утворилися в галузі, а саме в частині зменшення таких працівників.

Так, кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок лише за 2018 – 2019 рр. зменшилась на 10,1% або на 8866 осіб у 2019 році в порівнянні з 2018 роком, та ще на 0,5% у 2020 році в порівнянні з 2019 р. При цьому, найбільше зменшення спостерігається по основним виконавцях досліджень – категорії «техніки», «дослідники» (табл.1).

Таблиця 1. Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу

	2018 (осіб)	2019 (осіб)	2020 (осіб)	Відхилення 2019 від 2018		Відхилення 2020 від 2019	
				Абсолютне, (осіб)	Відносне, %	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %
Усього	88128	79262	78860	-8866	-10,1	-402	-0,5
дослідники	57630	51121	51427	-6509	-11,3	306	0,6
техніки	8553	7470	7117	-1083	-12,7	-353	-4,7
допоміжний персонал	21945	20671	20316	-1274	-5,8	-355	-1,7
У тому числі мають науковий ступінь							
доктора наук	7043	6526	7060	-517	-7,3	534	8,2
Доктора філософії (кандидата наук)	18806	16929	17949	-1877	-1	1020	6,0

Протягом 2018-2020 рр. з поміж працівників, які зайняті у виконання наукових досліджень протягом найбільша частка припадає на дослідників 64-65% (табл. 2).

Не може не турбувати таке щорічне зменшення кількості «дослідників» та «технарів». На нашу думку, головна причина – це недостатність фінансування. Адже, відомо, що наука і освіта в Україні фінансувалися за залишковим принципом. Крім того, до причин, що негативно впливають на розвиток системи науки і освіти в Україні, також віднесемо неефективне використання наявних ресурсів, недосконале правове забезпечення, застаріла матеріально-технічна база, висока вартість кредитування, несприятливий інвестиційний клімат, відтік «мізків» закордон, особливо молодих науковців.

Таблиця 2. Частка працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу

	2018 (осіб)	2019 (осіб)	2020 (осіб)	Питома вага у 2018 (%)	Питома вага у 2019 (%)	Питома вага у 2020 (%)
Усього	88128	79262	78860	100	100	100
дослідники	57630	51121	51427	65	64	65
техніки	8553	7470	7117	10	9	9
допоміжний персонал	21945	20671	20316	25	26	26
У тому числі мають науковий ступінь						
доктора наук	7043	6526	7060	8	8	9
Доктора філософії (кандидата наук)	18806	16929	17949	21	21	23

Проаналізуємо кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок за рівнем освіти. За 2017-2019 рр. найбільше зменшення працівників спостерігається серед бакалаврів (молодших спеціалістів) – на 18,8%; магістрів (спеціалістів) – на 7,1% (табл.3).

Таблиця 3. Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за рівнем освіти

	Усього (осіб)			Відхилення 2018 від 2017		Відхилення 2019 від 2018	
	2017	2018	2019	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %
Кількість працівників, здіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	94274	88128	79262	-6146	-6,5	-8866	-10,1
Мають вищу освіту:	81783	76455	68744	-5328	-6,5	-7711	-10,1
-доктори наук	6942	7043	6526	101	1,5	-517	-7,3

Продовження таблиці 3

	Усього (осіб)			Відхилення 2018 від 2017		Відхилення 2019 від 2018	
	2017	2018	2019	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %
-доктори філософії (кандидати наук)	19219	18806	16929	-413	-2,1	-1877	-10
-магістри (спеціалісти)	46612	43291	39148	-3321	-7,1	-4143	-9,6
-бакалаври (молодші бакалаври, молодші спеціалісти)	9010	7315	6141	-1695	-18,8	-1174	-16
<i>Інші рівні освіти</i>	<i>12491</i>	<i>11673</i>	<i>10518</i>	<i>-818</i>	<i>-6,5</i>	<i>-1155</i>	<i>-9,9</i>

Іншими словами спостерігається значне зменшення участі молоді у наукових розробках. І дійсно, молоді не цікаво і фінансово не вигідно працювати у сфері науки і освіти. Адже заробітна плата українських вчених / освітян є однією із найнижчих у Європі. Асигнування із Державного бюджету забезпечують лише 40% потреби на оплату праці, часткове фінансування навчально-наукових закладів за житлово-комунальні послуги, оплата за які у ЗВО виключно за рахунок власних коштів.

Дуже непростою, навіть критичною є ситуація із фінансуванням наукової сфери. Серед працівників, які задіяні до наукових досліджень та розробок переважна більшість має вищу освіту – 87%, з них 49 % це працівники з освітою магістр (спеціаліст) (табл. 4).

Таблиця 4. Частка працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за рівнем освіти

	Усього (осіб)			Питома вага у 2017 (%)	Питома вага у 2018 (%)	Питома вага у 2019 (%)
	2017	2018	2019			
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	94274	88128	79262	100	100	100
<i>Мають вищу освіту:</i>	<i>81783</i>	<i>76455</i>	<i>68744</i>	87	87	87
-доктори наук	6942	7043	6526	7	8	8
-доктори філософії (кандидати наук)	19219	18806	16929	20	21	21
-магістри (спеціалісти)	46612	43291	39148	49	49	49

Продовження таблиці 4

	Усього (осіб)			Питома вага у 2017 (%)	Питома вага у 2018 (%)	Питома вага у 2019 (%)
	2017	2018	2019			
-бакалаври (молодші бакалаври, молодші спеціалісти)	9010	7315	6141	10	8	8
<i>Інші рівні освіти</i>	<i>12491</i>	<i>11673</i>	<i>10518</i>	<i>13</i>	<i>13</i>	<i>13</i>

Дослідимо динаміку працівників в розрізі наукових галузей. По усім сферам спостерігається зменшення кількості працівників. Найбільше серед технічних – на 11,5%; гуманітарних – на 5,8%; суспільних – на 3,7% (табл. 5).

Таблиця 5. Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за галузями наук

	Усього			Відхилення 2018		Відхилення 2019	
	2017	2018	2019	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	94274	88128	79262	-6146	-6,5	-8866	-10,1
За галузями наук							
природничих	22140	21805	21305	-335	-1,5	-500	-2,3
технічних	48985	43423	39033	-5562	-11,5	-4390	-10,1
медичних	5228	5161	4192	-67	-1,3	-969	-18,8
сільськогосподарських	7451	7428	6508	-23	-0,3	-920	-12,4
суспільних	7239	6968	6096	-271	-3,7	-872	-12,5
гуманітарних	3231	3043	2128	-188	-5,8	-915	-30,1

У всьому світі, як і в Україні, прийнято вважати: суспільство не завжди розуміє необхідність розвитку освіти, тому державі за допомогою різноманітних стимулюючих норм доводиться підводити громадян до думки про необхідність отримання освіти високого рівня, а не зменшувати видатки на освіту. Аналітичні дослідження щодо фінансування освіти та науки в Україні, свідчать про не втішну ситуацію.

Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за 2018-2020 рр. не мають чіткої тенденції до зростання. А витрати на науково-технічні (експериментальні) розробки зменшились на 11%. Проте збільшились витрати на фінансування фундаментальних та прикладних наукових досліджень у 2020 році. Відповідно на 13,9% та 9,2% відповідно. Якщо врахувати офіційний рівень інфляції, підвищення заробітної плати, то мова йде фактично просто недофінансування науки (табл. 6).

Таблиця 6. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт

(у фактичних цінах; млн. грн)

Усього	2018	2019	2020	Відхилення у 2019		Відхилення у 2020	
				Абсолютне, (у фактичних цінах; млн. грн)	Відносне, %	Абсолютне, (у фактичних цінах; млн. грн)	Відносне, %
	16773,3	17254,6	17022,4	481,3	2,9	-232,2	-1,3
Фундаментальні наукові дослідження	3756,5	3740,4	4259,0	-16,1	-0,4	518,6	13,9
Прикладні наукові дослідження	3568,3	3635,7	3971,4	67,4	1,9	335,7	9,2
Науково-технічні (експериментальні) розробки	9448,9	9878,5	8792,0	429,6	4,5	-1086,5	-11,0

Наступні данні показують кількість дослідників за 2017-2019 рр. в розрізі віку. Таблиця повністю корелюється із попередніми даними. Всі показники свідчать про зменшення науковців з кожним наступним роком.

Динаміка досить невтішна. Найбільше зменшення кількості науковців спостерігається саме у віці від 25 до 39 років.

Науковці вказаної вікової категорії є молодими вченими в розумінні чинного законодавства (табл.7).

Таблиця 7. Кількість дослідників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, в розрізі вікової категорії

	Усього			Відхилення у 2018		Відхилення у 2019	
	2017	2018	2019	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %	Абсолютне, (осіб)	Відносне, %
Кількість дослідників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, у тому числі у віці, років	59392	57640	51121	-1752	-2,9	-6519	-11,3
До 25	1443	1213	955	-230	-15,9	-258	-21,3
25-29	5425	4610	3582	-815	-15	-1028	-22,3
30-34	7241	6725	5602	-516	-7,1	-1123	-16,7
35-39	7026	6767	6198	-259	-3,7	-569	-8,4
40-44	6081	6011	5367	-70	-1,2	-644	-10,7
45-49	4782	4919	4606	137	2,9	-313	-6,4
50-54	5149	4838	3996	-311	-6	-842	-17,4
55-59	6228	6106	5249	-122	-2	-857	-14
60-64	5811	5768	5262	-43	-0,7	-506	-8,8
65 і старше	10206	10673	10304	467	4,6	-369	-3,5

Говорячи про частку молодих вчених серед усієї наукової спільноти, варто відзначити, що у 2017 році вона становить 35%, з них переважна більшість припадає на вікові категорії 30-34 та 35-39 років. У 2018 році частка молодих вчених зменшилась на 1% та становить 34%, у 2019 році в порівнянні з 2018 роком ще зменшилась та становить – 32%. Загалом можна констатувати негативну тенденцію зменшення кількості та питомої ваги молодих науковців, що задіяні у виконанні наукових досліджень та розробок протягом 2017-2019 рр. (табл. 8).

Згідно даних таблиці 8 можна відзначити, що найбільш продуктивний вік серед молодих науковців протягом досліджуваних років стабільно припадає на дві вікові категорії: 30-34 та 35- 39 років.

Найбільше дослідників, які задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок зосереджені у віковій категорії 65 років і старше.

Так, у 2017 році ця частка становить 17%, у 2018 році їх частка збільшилась до 19%, у 2019 році знову спостерігається збільшення частки науковців даної вікової категорії до 20%. Варто відзначити, що це найбільший показник питомої ваги науковців, дослідників у 2019 році.

Світова практика не знає випадків стабілізації витрат за допомогою засобів, спрямованих на економію коштів. Можна досягти тимчасового зменшення витрат, але наслідком буде втрата досягнутого рівня розвитку системи освіти і науки країни.

Таблиця 8. Частка дослідників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, в розрізі вікової категорії

	Усього			Питома вага, %		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Кількість дослідників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок У тому числі віці, років	59392	57640	51121	100	100	100
До 25	1443	1213	955	2	2	2
25-29	5425	4610	3582	9	8	7
30-34	7241	6725	5602	12	12	11
35-39	7026	6767	6198	12	12	12
40-44	6081	6011	5367	10	10	10
45-49	4782	4919	4606	8	9	9
50-54	5149	4838	3996	9	8	8
55-59	6228	6106	5249	10	11	10
60-64	5811	5768	5262	10	10	10
65 і старше	10206	10673	10304	17	19	20

Реформування науки в Україні має здійснюватися на основі державної стратегії розвитку вітчизняної науки, яка була б націлена на підтримку не лише науковців «поважного віку», а й молодих науковців, в частині реалізації ідей, ініціатив, проектів та інших наукових заходів та досліджень молодого покоління. Для того, щоб молодий науковець жив, працював та реалізував результати своєї інтелектуальної діяльності, йому надзвичайно важливо бути почутим, потрібним та відчувати підтримку з боку своєї держави.